

1. LE CORBUSIER EN DE STILLE EN ZEKERE PLEK

Hans Moor

Charles-Edouard Jeanneret, 1887-1965, is architect en ziet zichzelf als een bijzonder mens. Vanaf het begin van zijn ontwikkeling moet hij zich bewust zijn geweest van zijn talent. Na de voltooiing van zijn eerste belangrijke werk, Villa Schwob in Zwitserland in 1923, vertrekt hij naar Parijs om zich daar te vestigen. Kort daarop neemt hij een andere naam aan. Hij kiest een naam die alleen maar meer kan bijdragen aan zijn toekomstige roem. Corbusier, met Le ervoor geplaatst, een extra toevoeging waarop hooguit een groot artiest aanspraak kan maken, iemand die alomteweesd wordt om zijn prestaties.

Le Corbusier is een visionair, die zich met vele disciplines bezig houdt. Hij begint als horlogemaker in het bedrijf van zijn vader, legt zich toe op schrijven en schilderen, ontwerpt meubels en architectonische bouwwerken. Le Corbusier vindt echter dat hij boven alles een schrijver is. In zijn paspoort van rond 1930 staat als beroep vermeld: 'literator'. In zijn leven schrijft hij meer dan 55 boeken. Hij wil een man van het woord zijn en wordt ook als zodanig bewonderd door medeschrijvers. Zelfs de beroemde schrijver en dichter Paul Valéry is onder de indruk van de literaire kwaliteiten van Le Corbusier: *Ik benijd, heer, de effectiviteit van uw schrijfstijl... U schrijft als een engel.* *5

De tijd waarin Le Corbusier geboren wordt, aan het einde van de 19e eeuw, gaat gepaard met grote veranderingen die hun weerga niet kennen in de menselijke geschiedenis.

*...De heerschappij van de arbeid, dat is niet zomaar versnelling, mobiliteit of machtontplooiing. Millennia hebben mensen sedentair kunnen bestaan, weliswaar onderbroken door grote volksverhuizingen, maar niettemin bepaald en gericht door het verlangen naar zekerheid en bestendigheid. Het begin van de nieuwe tijd is het begin van een nieuwe bestaanswijze, die van de vermenigvuldiging. De statische, basalten mensenwereld werd een mobiele wereld die haar bestendigheid niet ontleende aan vastheid, maar aan groei, vermeerdering, the will of power after power... *11*

('Het vrije woord', Cleverda's protestrede en de Nederlandse identiteit. Essay Th. W. Oudemans, www.Filosofie.info 2004)

Le Corbusier groeit op met de ontwikkeling van auto's en vliegtuigen. Hij wordt zich in zijn jonge jaren bewust van beide kanten van de technologische vernieuwingen, die van motor voor economische en maatschappelijke veranderingen, maar ook die van de destructie in de eerste wereldoorlog. Le Corbusier heeft het bijzondere talent om al deze veranderingen vanuit een mensbeeld te bezien en te verwoorden.

In een van zijn belangrijkste boeken, *Vers une architecture* uit 1923 snijdt hij een veelheid van thema's aan. Het belangrijkste in die thema's is het gegeven dat de opkomende architectuur wordt bepaald door de vernieuwende technologische tendensen. Zo bespreekt hij de opkomst van de automobielpeductie met de daarbij behorende lopende band en trekt daaruit de conclusie: waarom massaproductie niet toepassen op woningbouw?

Ook suggereert hij met bijzondere verbeeldingskracht dat een beeldhouwwerk van een beeldhouwer dezelfde schoonheid vertoont als een mechanisch object. Dat er een overeenkomst is tussen het Parthenon te Athene en de auto van Delage.

In een ander essay behandelt hij een nieuw ordeningsprincipe dat hij ontleent aan de gulden snede. Het betreft een getekende constructie, *The regulating lines*, die als wetmatigheid dient en willekeur moet tegen gaan. Dit ordeningsprincipe past hij toe op zowel de klassieke gevels van de renaissance als op zijn eigen nieuwe gevels van de moderne tijd. Hij ziet hier *de regulerende lijnen* als een universele constructie voor beide eposchen.

Vers une architecture is een empirisch boek. Het beschrijft wat Le Corbusier in de wereld om zich heen ziet veranderen en wat deze invloed te betekenen heeft voor de architectuur.

De dragende woorden van het boek, die zijn visie op architectuur moeten onderbouwen zijn economie en calculatie. Dit maakt hij op de eerste pagina al direct duidelijk, als hij met het

onderscheid komt tussen de ingenieur en de architect. Volgens Le Corbusier moet de nieuwe epoche voortbouwen op de technologische vindingen van de ingenieur uit de tweede helft van de 19^e eeuw. In die periode nam de ingenieur het voortouw door het realiseren van grote ingenieurswerken, zoals bruggen, grote silo's en fabrieken. Door nieuwe technieken zijn er dan bijvoorbeeld moderne staalprofielen mogelijk. Le Corbusier schrijft dat de ingenieur geïnspireerd wordt door de wetten van de economie, geregeerd door wiskundige calculaties.

Tegenover de ingenieur plaatst hij de architect. Hij vindt dat deze in een ongelukkige staat van achteruitgang verkeert. Architecten houden zich bezig met stijlen.

Architecture is stifled by custom

The 'styles' are a lie...

*Economic law inevitably governs our acts and our thoughts *1*

(Vers une architecture, 1923)

Maar, zegt Le Corbusier, de architect moet een ingenieur worden om de problemen van het bouwen het hoofd te bieden. Er is een nieuwe opgave voor het bouwen die er voornamelijk uit bestaat de massa goed te huisvesten, waarbij gezondheid en welzijn een cruciale rol moeten spelen. Het onderscheid dat Le Corbusier maakt tussen de ingenieur en de architect heeft als bedoeling zijn vakgenoten in te laten zien dat de tijden zijn veranderd.

Naast de dragende woorden van economie en calculatie ruimt Le Corbusier in *Vers une architecture* nog plaats in voor een bijzonder woord en stelt daarmee de menselijke verschijningswijze centraal: opmerkelijk is zijn koppeling van het woord *geest* met massaproductie.

A great epoch has begun

There exists a new spirit

We must create the mass-production spirit

The spirit of constructing mass-production houses

The spirit of living in mass-production houses

*The spirit of conceiving mass-production houses *1*

(Vers une architecture, 1923)

Le Corbusier roept met deze uitspraken twee vragen op:

Is er voor massaproductie een aparte geest nodig?

Hoe kan Le Corbusier zo'n aparte geest creëren?

Een mogelijke richting voor een antwoord lijkt hij verderop in het boek te geven, als hij zich uitlaat over de vragen en problemen van de architect.

*On the one hand the mass of people look for a decent dwelling, and this question is of burning importance. On the other hand the man of initiative, of action, of thought, the leader, demands a shelter for his meditations in a quiet an sure spot; a problem which is indispensable to the health of specialized people *1*

(Vers une architecture, 1923)

Voor de brandende vraag weet hij het antwoord: massaproductiehuizen. Maar Le Corbusier ziet naast de massaproductie tegelijkertijd een probleem opkomen voor een beschaafd onderkomen, voor de wat hij noemt *specialized people*. Deze mens kan niet samenvallen met de massa, maar moet daarbuiten kunnen staan.

Dat maakt hij duidelijk door *a quiet an sure spot* te begrenzen door een dak.

Volgens Le Corbusier moet de geest gevoed worden, al zegt hij er niet bij wat dat precies betekent. Hij zegt wel dat de condities van *a quiet an sure spot* daarvoor nodig zijn. Een dak als minimale tempel. Meditatie is er voor het lichaam en de geest.

Wat bedoelt Le Corbusier met *a quiet an sure spot*? Is hij op zoek naar een reële plek om te verblijven of verwijst hij naar iets anders?

Le Corbusier ziet zijn plek voor de geest binnen de nieuwe ordening niet meer als een religieuze plek in traditionele zin. Daarvoor ontbreekt naar zijn oordeel een oude, gemeenschap stichtende institutie, zoals de kerk. Daarnaast was de macht van de staat veranderd door de opkomst van de democratie en de strijd voor gelijke rechten.

Le Corbusier ziet zijn stille en zekere plek in ieder geval als een deel van het wonen en onmiskenbaar als een onderdeel van het gemeenschapsleven. Hoewel hij er het woord tempel voor gebruikt.

For my part. I devoted fifty years of my life to the study of housing. I brought back the temple to the family, to the home *5

(Mise au point, 1965)

De grote vraag voor Le Corbusier is: hoe ziet een mogelijke woongemeenschap er uit?

Le Corbusier ontwikkelt vanaf zijn vroege jaren verschillende mogelijkheden om de vraag naar woningen op een goedkope en moderne wijze gerealiseerd te krijgen. Zo bedenkt hij na de verwoesting van delen van Frankrijk in de eerste wereldoorlog, samen met de ingenieur Max du Bois, het Dom-ino-huis (afgeleid van de Latijnse woorden *domus* en *innovatio*). Het is een ordening in de vorm van een skelet van betonnen palen en vloeren.

Als een van de eersten verlaat hij het heersende stedenbouwkundige model van een gesloten bouwblok als woontype voor de stad. Het kan aan zijn vragen ten aanzien van de gemeenschap, het huis als tempel van de familie, niet goed meer tegemoet komen.

*...Wat het bouwen betrof, werd de bepaling van de vorm aan de hand van de nabijheid van de mens en het gebruik gecompliceerd door de eisen van een grootschalige productie. Men moest dus onderscheid maken tussen de schepping van het eenmalige monument en de potentiële voordelen van de toepassing van gerationaliseerde productiemethoden voor de algemene woningbouw..... Dit schijnt de rede geweest te zijn waarom Le Corbusier het gesloten bouwblok opgaf en zich ging toeleggen op een bouwvorm die beter voor massaproductie geschikt was. *6*

(Moderne architectuur, p. 219, K. Frampton)

Het duurt vervolgens een flinke tijd voor Le Corbusier zijn vernieuwende ideeën in de vorm van appartementencomplexen realiseert, mede door de tussenkomst van de tweede wereldoorlog. De eerste keer betreft een woongemeenschap in Marseille met zijn *Unité d'habitation* uit 1952.

Door een combinatie van zijn 'wooneenheid in standaardformaat' en gedeelde voorzieningen, in de vorm van winkels, een tuin en een zwembad op het dak, interne straten, kinderopvang, een sportcentrum, ziet Le Corbusier zijn sociale wooncomplex als een woonmachine. De begrippen sociaal en machine koppelt hij tot een gemeenschapsmachine. Als we door het gebouw heenlopen en ons afvragen of we in dit gebouw *een stille en zekere plekt* zouden kunnen aanwijzen, moeten we het antwoord schuldig blijven. Wel is een nieuwe ordening van het wonen te ontdekken, sociale huisvesting en luxe voorzieningen zijn ondergebracht in één woongebouw. Het is deze ordening die Le Corbusier ziet als mogelijkheid voor een sociale woongemeenschap die op zichzelf zou kunnen bestaan. Hij vergelijkt zijn gebouw met een oceaanstomer.

Als Le Corbusier zijn zestigste verjaardag achter de rug heeft, begint hij aan een nieuw leven. Door te breken met de verheerlijking van zijn technische esthetiek streeft hij naar het creëren van *een niet uit te drukken ruimte*.^{*2} Hij krijgt twee belangrijke opdrachten die na realisatie de belangrijkste werken van zijn latere periode zullen worden. In 1951 begint hij aan zijn beroemde kapel te Ronchamps in Frankrijk, die hij in 1955 realiseert. Vanaf 1953 werkt hij aan het klooster La Tourette nabij Lyon in Frankrijk. Dit werk komt pas in 1960 gereed na een trage uitvoering en een beperkt budget.

Het bijzondere aan de twee opdrachten is, dat ze beide onlosmakelijk verbonden zijn met religie. Ondanks zijn aangeboren wantrouwen jegens de katholieke kerk neemt hij de opdrachten wel aan. Het wordt voor hem een uitgelezen kans om min of meer buiten de religie om *de mensen met de kosmos te verenigen*.^{*2} Het initiatief komt van een beweging die de introductie van de moderne architectuur en schilderkunst in religieuze gebouwen voorstaat.

Het bouwwerk moet volgens Le Corbusier *plaatsgericht* zijn. Hij komt met het idee van *een woord dat aan de plaats is gericht*. *2

Hoewel in de passage van Kenneth Frampton duidelijk wordt gemaakt dat massaproductie moeilijk te verenigen blijkt met het eenmalig monument, probeert Le Corbusier toch in beide ogenschijnlijk onverenigbare architectonische uitdrukkingen te zoeken naar het onuitsprekelijke van de ruimte. Bij de *Unité* te Marseille is het de mobiliteit als onderdeel van de verschillende programmafuncties, die het geheel doet verschijnen als een machine-woongemeenschap. Of hij in dit woongebouw zijn *quiet an sure spot* kon uitdrukken blijft onduidelijk, ondanks zijn statement dat hij de tempel terugbracht naar de familie.

De *quiet an sure spot* komt wel tot uitdrukking in de van oudsher traditionele instituties van de kapel en het klooster, Ronchamps en La Tourette. De *quiet an sure spot* kan daar alleen verschijnen doordat de bouwwerken, zoals hij zegt, als *een woord aan de plaats zijn gericht*. Een daadwerkelijke plek om de mensen te verenigen met de kosmos.

oktober 2007

Bibliografie.

* 1 Le Corbusier, *Towards a new architecture*. Dover Publications, New York, 1931

* 2 J.L. Cohen, *Le Corbusier*. Taschen, Köln, 2005

*5 I. Zaknic, *The final testament of Père Corbu*, Yale University Press. Connecticut, 1997

*6 K. Frampton, *Moderne Architectuur*, Sun, Nijmegen 1980, 2e druk 1991

*11 Th. W. Oudemans, 'het vrije woord', *Cleverda's protestrede en de Nederlandse identiteit*. Essay Th.W.Oudemans, www.Filosofie.info 2004